

GYAKORLÓISKOLA.

Felelős szerkesztő : DÉKÁNY MIHÁLY. E rovatot vezeti : URHEGYI ALAJOS.

Történelem.

Tétel : „A magyarok származása és őshazája.“

Osztály : V—VI.

Magyarázat a tételhez.

Mivel a népiskolában ennek a tételnek tanítása az első történettanítás, a feladat itt nemcsak az egyórás anyag feldolgozására vonatkozik, hanem a történetre, mint népiskolai tárgyra is tekintet vet.

Érezniök kell ugyanis a kis tanulóknak, hogy most a történet tanulásához fognak s ha ennek fogalmi tudására e fokon nem is szabad gondolnunk, az észrevevéshez, a tapasztalathoz — a pszichológiai ismeret, pszichológiai fogalom keletkezése céljából — már itt indítékot kell nyujtanunk, hogy e népiskolai tárgy tanítása is megnyerje lassankint a maga okadatoltságát.

Vannak ezért e tervezetben oly elemzések, amelyek e gondolat felé vezetnek, s ezen kívül állanak azok, amelyek az anyagnak gyermeki képességgel lehetséges felfogását biztosítják, sőt, a tankönyv minden kitételének teljes világosságát biztosítanak. Ugyanis e fokon és e tárgynál — annak természete szerint — hozzá kell szoknia a gyermeknek a könyvből való, arányos mértékű tanuláshoz, aminek sikerét nem biztosíthatjuk másként, mintha tanításunk nyomon követi a tankönyv kifejezéseit is s azokból homályban egyetlen-egyet sem hagy.

A felvetett szempontokon kívül feladata e tervezetnek az is, hogy már az első alkalomból e tárgy szeretetére vezesse a gyermeket, nem annyira csodás dolgok eldarálásával, hanem főként a gyermeki észhez illő olyan fejtegetésekkel, amelyek ingert gyakorolnak a gondolatok megindítására s észrevéteket a gyermekkel, hogy ilyen távol eső dolgokba is beleszólhat az ő esze.

Igy jutunk oda is, hogy e nagyon elbeszélő tárgy is a tanításban igen szép alkalmává váljon a kérdve-kifejtésnek, amelyben

a gyermek egyik produkáló fél, nem pedig passzív statisztika, akinek egyetlen szerepe a hallgatás volna, mint régen állandóan volt. Egyik út, amelyen az alkotó munkára való nevelés eszközei közé a történet, mint történet is bevonul, t. i. az ész elemző munkájában szerepelhet.

A tervezet vázлата.

I. *Alapvetés a történeti szempont kereséséhez, szemléletéhez,* ami e tételnél egyszersmindt *előkészítés, figyelemkeltés* számban is szerepel.

Anyagul szolgál ehhez az, hogy a gyermek kérdezősködik apjától a nagy-, déd-, szép- s talán ükapja felől is, anyjától szintén ilyen irányban kérdezősködik az ősök felől. Avagy apja, anyja beszélnek egymást valamelyik ősről, azok körülményeiről, küzdelmeiről, sikereiről, nagyságáról, dicsőségéről, vagy talán a boszniai okkupálásról, régi emlékekről, régi tárgyokról, a község területén levő valamely emlékről, amiről — magunkról tudjuk — a gyermek olyan szívesen kérdezősködik.

Családi mult, községi mult, nemzeti mult: s benne vagyunk a történeti gondolkodás, érdeklődés, értelem körében.

II. *A magyarok származása, mint az új anyag első egysége.*

A) *Monda, hagyomány, krónika* értelmezése, mint közvetlen cél — sorjában mind a három oly módon, hogy mind e magyarázatok önmagukban is ingerlők legyenek és népszerűen megérthető, pszichológiai fogalmakhoz vezessenek, amit később a tudomány sem cáfolhat meg, másfelől nehogy a tanítás ezekbe belefuladjon, mert e fogalmak szerzése itt csak eszköz arra, hogy a magyarok eredetét általánosságban e három forrásból szokták keletkeztetni.

B) *Mit szólnak a tudósok a magyarok eredetéhez?*

Itt az anyag a nyelvészetnek egy pár legvilágosabb adata és eredménye, amely gyermeki ésszel is felfogható, azzal a kommentálással, hogy a monda, hagyomány és krónika s a tudósok ugyanegyvet állapítanak meg a magyarok eredetére nézve, t. i. itt az a szempont, hogy a gyermek a történettantás kezdetén ne kezdjen a mondák lenézéséhez szokni, amellet sem, hogy a tudomány tételeit becsülni tanulja. Ez nemzeti érdek is.

III. *A magyarok őshazája. Baskiria, Lebédia, Etelköz.* A kellemtlen körülmények e hazákban, oly módon, hogy a magyarság indíttatva érezte magát egy állandó haza megszerzésére.

Végül ez egy-két rím :

Először jött a hún,
Azután az avar :
E kettő elpusztult,
Megmaradt a magyar.

Kidolgozás.

I. *Alapvetés a történeti szempont kereséséhez, szemléletéhez, ami a tételnél egyszersmind előkészítés, figyelemkeltés számban is szerepel.*

Figyeljetek! Ma történetet fogunk tanulni!

A) *Első egység. Történelmi érdeklődés és szemlélet.*

T. Hol laktok ti, N.? Gy. Pacsirtamező-utca 6. sz. II. emelet, 3. ajtó. T. Mely községben, fiam? Gy. Budapesten. T. Mindig Budapesten laktatok? Gy. Mindig. T. Álljon fel az, akinek az apja nem mindig lakott Budapesten? X., Y., Z. stb. felállanak. T. Hol lakott előbb a te apád? Gy. Pátyon. T. Ott mivel foglalkozott? Gy. Napszámos volt. Miért jött ide? Gy. Mert itt több pénzt keres. T. Jól van. *Az ember oda törekszik, ahol jobban megélhet.* De ha édes apád naponként két koronával többet keresne külföldön, vajjon elmenne-e oda lakni? Gy. Nem! T. Miért nem? Gy. ... Mert az nekünk idegen hely... T. Mint te családotban érzed jól magad, úgy apád is s egész családotok a nagy családotokban, a magyar nemzetben. *Igy is illik, ez kötelesség is!*

T. Nagyapádat ismerted-e? Gy. Nem. T. Ki ismerte? Én. Én. T. Hát annak apjáról nem beszélt apád, hogy ilyen meg ilyen ember volt? (Ésetek elmondatása.) T. Hogy van, hogy N. nagyapja iránt nem kérdezősködtél, de nagyapád iránt igen? Gy. Mert ez az enyém. T. Ez a családnak kötelessége is, *hogy őseiről tudjon, amit lehet, s ami jó volt bennük, azt megtartsa.*

T. S hát a mi nagy családotoknak, a magyar nemzetnek nem kötelessége-e, hogy tudjon valamit a régi magyarokról, őseinkről. Gy. De... T. Igen, fiam! Ezért tanulunk mi *történetet*, amelyben a magyar nemzet régi életét *ismerjük meg, s ezt megismerni minden magyarnak kötelessége.* S legelőször azt tanuljuk meg, hogy a magyar nemzet nem mindig a mai Magyarországon lakott, hanem körülbelül ezer évvel ezelőtt foglalta el ezt a hazáját. Ide költözött akkor épen úgy, amint N-nek az édesapja Pátyról Budapestre költözött.

T. Vannak neked rokonaid még most is Pátyon? Gy. Vannak. T. Épen így vannak rokonai a magyar nemzetnek is ott, ahonnan mai szép hazánkba költözött.

Kik ezek a rokonok, mi a magyar nemzet eredete, épen arról fogunk most tanulni.

II. *A magyarok származása, mint az új anyag első egysége.*

A) *Monda, hagyomány, krónika.*

T. Mondtam nektek, különben is bizonyára hallottátok, hogy a magyar nemzet ezt a mai szép országunkat ezelőtt körülbelül ezer évvel foglalta el. Él ma abból az időből ember? Hát akkor honnan tudhatjuk a magyar nemzet eredetét, őshazáját, ha senki sincs, aki megmondaná? Gy. Valaki akkor felírta. T. Jól gondolkozol, fiam, de akkor nem tudtak az emberek írni stb., stb. Megmondom én: *mondákból, hagyományokból és krónikákból* tudjuk. Mik ezek? Figyeljétek csak.

A nyáron, abban a községben, ahol nyaraltam, a patak nagyon megáradt. A nagy árviz kazlakat, házakat vitt el, nagy rombolásokat végzett. S ez mind éjjel történt, így annál borzalmasabb volt. Végre megvirradt. Beszéli egyik ember az úton, hogy embereket is sodort, vitt az árviz. Ez borzasztó! — Hányat, — kérdeztem én. — Ötöt, — felelte ő. Megrendültem. Megyek a falu más részébe s kérdem: — Hány ember veszett az árba? Igaz, hogy öt! — Nem, — felelték, — de három tényleg beleveszett. Találkozom a falu birájával s tőle kérdem, hogy: — Hány ember veszett oda? Igaz, hogy öt, vagy három? Ő ezt felelte: — Bizony emberéletben is van kár, szomorú, de ő csak egy ember oda-veszéséről tud.

Tehát valamely eseményt ez esetben ahány ember elmondta, annyi féleképen mondta el.

A magyarok eredetével is így vagyunk. Az ezer évvel ezelőtt éltekről csak fiai, még ezek fiai s még ezek fiai tovább, napjainkig beszéltek egymásnak. Elmondták egymásnak, amit hallottak s ezeket a történeteket, *amelyeket annyi féleképen mondtak el, ahányan elmondták, mondáknak nevezziük.* Mit mondtam?

T. Az elbeszélte árvizbe hány ember halt meg? Gy. Egy. T. Először mennyit mondtak nekem? Gy. Ötöt. T. Tény, hogy ember veszett oda, tehát a mondából egy-egy rész igaz is van, de nem minden része igaz. Tehát tanulhatunk-e a mondából is. Ezért tanulhatjuk a mondából a magyar nemzet eredetét is.

A hagyomány olyan, mint a monda, csak ezt az apa mondta

a fiának s ez *tovább*. Végre mikor az írás mestersége terjedni kezdett, egy-egy író *megírta*, összeírta, ami *mondát*, *hagyományt* hallott s ekkor, így született a *krónika*, ami tehát megint *monda*, *hagyomány*. Mi hát a monda? Mi a hagyomány? Mi a krónika? A magyar nemzet eredetéről sok monda, hagyomány krónika szól.

T. Ezek szerint a magyarok a húnokkal és avarokkal rokonok. Hallottatok-e Attiláról? Gy. Igen, igen.

T. No mondd el, mit hallottál?

T. Hát az avarokról hallottatok-e? (Kiigazítások.)

T. Tehát mit mondanak a krónikák?

B) T. A tudósok meg azt állítják, hogy a magyarok a *finnekkel* és *törökökkel* vannak atyafiságban. S főként a nyelvtudósok állítják ezt, mert azt látják, hogy a magyar, a finn és török nyelv rokonok.

Mit szóltok ti ehhez? Hallgassatok csak ide. Mi azt mondjuk: *fej*, a finn azt mondja *pää*. Észreveszitek-e a hasonlóságot? Gy. Nem.

T. Tudjátok mi a *fánk*? Azt a székelyek *pánkónak* hívják. Tehát ha fánk lehet a pánkó, úgy *fej* is lehet *pee*, *pee*-ből lett *fej*. Mi azt mondjuk: *szem*, a vogul rokonoknál is: *säm*. Sok ilyen szót tudnak a tudósok, amiből megállapították, hogy a magyar, meg a *finn* és *török nyelv* rokonok, rokonok különösen a nyelv szerkezetében, pl. ők is ragoznak. Az is bizonyos, hogy ahol ezer évvel ezelőtt laktak a magyarok, finn-féle és török eredetű népek is laktak, akikkel a húnok és avarok vérrokonok voltak.

T. Ellenkeznek tehát a mondák és a tudósok állításai? Gy. Nem. T. Mit mondanak a mondák? T. Mit mondanak a tudósok? T. Melyik az a két szó, amit a nyelvbeli rokonságra mondtam? Gy. Elmondja.

T. Ennyit a magyarok eredetéről!

III. *A magyarok őshazája.*

T. A mondák is, a tudósok is azt mondják, hogy a magyarok őshazája az *Ural-hegység* déli lejtőin volt. Mutasd meg az *Ural-hegységet*! Ezt az őshazát *Baskiriának* nevezték. Mondd el, amit mondtam. T. Innen a *Don* folyó mellékére mentek. — Mutasd meg a *Dont* a *bessenyő* és *kazár* népek szomszédságában. Ezt a második hazát *Lebédiának* nevezték. Melyik volt a két első haza? T. S mivel a *bessenyők* és *kazárok* folyton háboruskodtak a magyarokkal, onnan is felkerekedtek a *Dnyszter* folyó mellékére, — mutasd meg — amely folyót ők *Etelnek* ne-

veztek s az új hazát erről *Etelköznek* hívták, amely a *Szereth*, *Pruth* és *Bug* folyók között terült el. Mit mondtam? Hány hazájuk volt tehát mai hazánk elfoglalása előtt a magyaroknak? Gy. Három. T. Mondd el sorba.

Összefoglalás. T. Először miről tanultunk? Gy. A magyarok eredetéről. T. Honnan merítettük ide való ismereteinket? Gy. Mondából, hagyományból és krónikából. T. Mit mondanak ezek? Gy. Felel. T. Mit mondanak a tudósok? Gy. Felel. T. Ellenkeznek-e tehát a tudósok és mondák állításai? Gy. Nem. T. Miért? Gy. Felel. Melyik az a két szó, amellyel a nyelvbeli rokonságot bizonyítottam? Gy. Felel.

T. Másodszor miről tanultunk? Gy. A magyarok őshazájáról. T. Hány őshaza volt? Gy. Három. T. Mondd el sorban. T. Miért költöztek ki Lebédiából? Miért hívták a harmadikat *Etelköznek*? Jutalmul, hogy jól megjegyeztétek, megtanítom e kis verset:

Először jött a hún,
Azután az avar:
E kettő elpusztult,
Megmaradt a magyar!

Budapest.

Dr. Baló József.

Beszéd- és értelemgyakorlat.

A kő és felhasználása. (II. oszt.)

E tétel bár inkább hegyes vidékre való, de a síkságon sem hanyagolható el, mert hisz a gyermeknek erre vonatkozólag is vannak tapasztalatai, melyeket nagyon szépen föl lehet használni. Ezek mellett olyan ismeretek birtokába is juthat, melyek egy új vidéket, új tájat nyitnak meg előtte, melynek megvannak szintén a maga foglalkozásai, keresetforrásai. Szemléltető eszközül használok a hegyes tájat szemléltető képet: Magas-Tátra; a csákányt, kőfejtőt, kalapácsot, kavicsot, kockakövet, márványt, mészkövet, meszet s különféle színű követ. Hivatkozás a sirkőraktárnál látható munkára.

Tanítás.

Előkészítés. Merre jöttetek az iskolába? A főutcán. Mivel van az kirakva? Hát ide a terembe min kellett feljönnetök? Lépcsőn. Miből van az is? Kőből.

Célkittizés. Ma a köről beszélgetünk.

Kapcsolás. Hol is láttatok követ? A főutcán, a lépcsőkön. Miért van a főutcán kő? Hogy ne legyen sár.

Tárgyalás. Melyiktek jár ki a mezőre? Én is, én is. Láttál-e ott követ a földeken? Én nem láttam, csak az országuton. Pedig van ám, csak messzire kell menni Szentkut felé. Egy helyet kővágó érnek neveznek. Ugyan miért? Itt lássátok lehet találni követ. De van-e másfelé itt a határban? Nincs bizony. Mikor úgy kimentek a városból, lehet-e messzire látni? Miért? Mert sík a föld. Ugyis mondjuk, hogy Félegyháza sík vidéken van. De nem mindenütt ilyen sík a vidék. Iskolánkkal szemben van egy szélmalom. Min épült az? Dombon. Lássátok, vannak olyan helyek, ahol sok ilyen domb van. Egyik kisebb, másik nagyobb. Némelyik oly magas, mint a mi iskolánk. Néhol meg olyan magas, mint a templom tornya. Azt már hegynek is mondják. Ahol ezek aombok, hegyek vannak, milyen vidék az? Dombos, hegyes vidék. (Képbemutató.) Miket láttok itt? Hegyeket. Milyen vidék ez? Lássátok, ilyen vidéken van sok kő. *A kő a maga helyén.* (Sziklásvidék bemutatása. Árvavárát szemléltető kép.) Mit láttok ezen a képen? Várat. Mire van építve? Kőre. Az ilyen nagy kő *szikla*. Min áll ez a vár? Sziklán. A többi hegyekben is vannak kövek, sziklák. Mikből állanak tehát a hegyek? Ugyan mit csinálhatnak ilyen sziklás helyeken az emberek? (Bemutatom a csákányt, kőfejtőt.) *Kőbányászás.* Kimennek a hegyek közé s visznek magukkal csákányt, meg ilyen vasat ni, evvel aztán törik, fejtik a követ, ez a *kőfejtő vas*. Csakhogy a kövek nagyok ám. Nem lehet mindegyiket fejteni. Ilyenkor furnak, vésnek lyukat a sziklába, abba tesznek puskaport, vagy dinamitot, hosszú kanócon meggyújtják s biztos helyre elmennek. Ugyan miért? Bizony, mikor a tűz oda ér, borzasztó robajjal szétrepesztí a sziklát sok-sok darabra s messzire és magasra dobja azokat. Agyon is verné az embereket. Ezek a kőfejtők. Vajjon könnyü-e a munkájok? Mit is kaptak azokból a sziklából? Mit tesznek azokkal? Oda jönnek a fuvarosok, szekerekre rakják s elviszik vagy az utakra, vagy a házakhoz. Minek viszik az utakra? Kövezik az utakat. (Kőtörők.) Hát a házaknál minek a kő? Építenek belőle házat. Nálunk is? Nem. Miért? Mert nincs kő. S azért mégis ki van kövezve a főutcánk, hogy került ide hozzánk a kő? Elhozták vasuton. Olcsó lehet-e nálunk a kő? Drága bizony! Hát akkor miért nem építenek nálunk kőházakat? Mert itt drága a kő.

Használat. Milyen kövel van a mi utcánk kirakva? (Szemléltetem a kockakövet.) Kockakövel. Hogy kapják azt? Faragják. Azért milyen kőnek nevezzük ezt? Faragott kőnek. Hát a lépcsőnk milyen kőből van? Faragott kőből. Hol láttatok még faragott követ. A sirkőraktárban. Mit faragnak még kőből? Kockakövet, lépcsőt, oszlopot, sirkövet, szobrot. (Emlékeztetés a Kalmár kápolna gyönyörű Mária szobrára, mely fehér márványból készült.) Kik csinálják ezt? Kőfaragók, szobrászok. (Bemutatás: márvány, homokkő, bazalt.) Nézzünk meg egy pár követ.

A kő tulajdonságai. Szin, súly, keménység. Ezeket megfigyeltetem s megállapítom, hogy némelyik kő szépen faragható, másik nem. (Bemutatom a meszet.) Mi ez? Mész. Ez is kőből van. Itt van ni. Ez a mészkő. Ebből égetik a meszet. Mire kell a mész?

Fontosság. Lássatok mennyi mindenféle lesz kőből s hány embernek ad kerestetet. Hasznos-e tehát a kő? Bizony nagyon hasznos. Bár nálunk nincs faragásra való kő, mégis szép dolgokat láthatunk. Megfigyeltétek az intézet előtti padokat? Miből vannak azok. (Márványt mond a gyermek.) Azokat itt csinálják Mayláthék gyárában. (Bemutatom az anyagot.) Azért ez műkő. Itt tehát műkövet gyártanak.

Összefoglalás. Hol van sok kő? Hogy hívják a nagy követ? Mit csinálnak ott az emberek? Milyen eszközöket használnak ehhez? Mire használják fel a követ? Milyen követek ismertünk meg? Kik dolgoznak kőből? Nálunk milyen kő készül?

Csendes foglalkozásul kőkocka, csákány, kőfejtő agyagból, egy másik alkalommal írás a kőről rövid mondatokban.

Kiskunfélegyháza.

Kristofcsák Lajos.

Természetrájk.

A házi légy.

(Az V. osztályban tartott szaktanári mintatanítás praeparációja.)

A tanítás célja a légy pontos megismertetése, életmódjának, fejlődésmenetének vázolása és az utóbbival kapcsolatban az átalakulás és a rovar fogalmának megmagyarázása. A kártékony háziállatok közül tanulták már az egeret, patkányt, menyétet stb. A szemléltetéshez szükséges egy pár gombostűre szurt légy, a légynek a táblán elkészítendő vázlatos rajza, kézi nagyító, gyűrű és ceruzavédő.

I. A tanítás vázlatá.

I. a) Számonkérés.

b) Célkitűzés.

II. Előkészítés.

III. Tárgyalás.

A) Leírás.

1. a) A test tagolódása kapcsolatban az eddig tanult állatokéval.

b) Összefoglalás.

2. a) Részletes tárgyalás: fej, tor (repülés és falonmászás és magyarázata), potroh.

b) Összefoglalás. (Összes testi tulajdonságok.)

B) Fejlődés.

a) Az eddig tanult állatok fejlődése.

b) A légy fejlődése. (Hivatkozás a békára.)

c) Az átalakulás fogalma.

d) A rovar fogalma.

IV. Összefoglalás.

Leírás, a test tagolódása, fejlődésmenet, az átalakulás és rovar fogalma.

V. Alkalmazás.

Piszkit, betegséget terjeszt, az irtás módjai stb.

II. Tanítás.

I. a) Számonkérés.

Tanító: Ma én foglak benneteket tanítani fiaim. Jól figyeljetek rám! Ki emlékszik arra, hogy mely állatokról tanultatok legutóbb? — Az egérről, patkányról, menyérről, görényről. T. Hol élnek ezek az állatok? — A házban vagy a ház közelében. T. Mely állatok közé tartoznak tehát a patkány meg az egér? — A házi állatok közé? T. Jól van fiuk. De szereti-e a gazda az egeret meg a patkányt? — Nem szereti, inkább pusztítja. T. Miért pusztítja őket? — Mert kárt okoznak neki. T. Tudnátok-e még egy pár kártékony házi állatot mondani? — ... T. Pedig él még egy pár igen kellemetlen apró állat a házban, a szobáinkban. Most még nem látjuk őket, de ha meleg lesz, nagyon sok lesz belőlük. — A légy. T. Hát a falakon, a sarokban mi szokott mászkálni? — Poloska, pók. T. Helyes. A poloska is, a légy is kártékony házi állatok.

b) Célkitűzés.

T. És én most épen a légyről akarok nektek beszélni.

II. Előkészítés.

T. Hol láttál már legyet? — A falon, ablakon, huson, kenyéren. T. Mit csinál a falon? — Mászik. T. Hogyan tud a falról az ablakra eljutni? — Száll, repül. T. Mivel tud repülni? — A szárnyával. T. Mi kárt okoz a légy? — Rászáll a cukorra és az ételekre. T. Bizony fiuk, mindent bepiszkít a légy s majd később megmondom még, hogy mivel okozza a legnagyobb kárt.

III. Tárgyalás.

A) Leírás.

1. a) A test tagolódása.

T. De most ki mondja meg nekem, hasonlít-e a légy az eddig tanult állatokhoz? — Nem. T. Ugy-e, egészen másmilyen állat a légy. De van ám köztük hasonlóság is. Mondd meg pl., hogy milyen részekből áll egy emlős állatnak, pl. ennek a patkánynak (mutatom a patkányt) a teste. — Fej, törzs, lábak. T. Nézzük most fiuk a legyet. Mindenki a magáét. Van-e a légynek feje? — Van. T. Van-e törzse? — Az is van. T. Igen fiuk. A fej után két rész következik. Az első vékonyabb és rövidebb, a második szélesebb és hosszabb. Föl is rajzolom a fejet is, meg ezt a két részt is. Melyiket rajzoljam a legkisebbre? — A fejet? T. most fölrajzolom ami a fej után következik. Hogy hívják azt? — Tornak. T. És a harmadik részt, a legnagyobbat. — ... T. Azt potrohnak hívjuk. Mik vannak a tornak az alsó oldalán? — Lábak. T. Hány lába van a légynek? — Hat lába van. T. És mi van a tornak a hátsó oldalán? — Két szárnya. T. És a két szárnynak a tövében nem látsz semmit? — Olyan kicsike szárny van ott. T. Azt úgy hívják, hogy bille. Okos emberek azt mondják, hogy valamikor a légynek is két pár szárnya volt, mint a többi hozzá hasonló állatnak, de a második párt elvesztette s csak ez a kis bille maradt meg belőle. Tudtok-e a légyhez hasonló állatot? — Méh, darázs. T. Azoknak hány szárnyuk van? — Négy szárnyuk. T. Látjátok, azoknak négy szárnyuk van, a légynek csak kettő.

1. b) Összefoglalás.

Mondjátok most el, milyen részekből áll a légynek a teste. — Fej, tor, potroh, lábak, szárnyak.

2. a) *Részletes tárgyalás: fej, tor, potroh, repülés és falon-mászás magyarázata.*

T. Nézzétek meg a légynek a fejét; hány darabból áll? — Egy darabból. T. Mi mindent látsz rajta? — Szemet, tapogatót,

száját. T. Milyen alaku a szeme? — Gömbölyü. T. És vajjon kicsike-e? — Igen. T. Ha nekünk volna ilyen kis szemünk, akkor kicsi volna, de a légy picike állat; vajjon az ő nagyságához képest kicsiny-e a szeme? — Nem kicsiny... Nagy. T. Bizony nagy, hiszen a két szeme együttvéve majd akkora, mint az egész feje. És nagyon jól lát velök. Akármilyen óvatosan akarjuk megfogni, mégis észreveszi. — Hátról sem lehet megfogni. T. Azért nem lehet, mert gömbölyü szemével hátrafelé is lát. A többi állatok, amelyekről eddig tanultunk, látnak-e hátrafelé? — Nem látnak. T. A szemem kívül mi van még a légy fején? — A szája és abban a nyelve. T. Meg tudja-e a légy a cukrot, hust stb. rágni? — Nem, mert nincsen foga. T. A légy úgy eszik, hogy nyálat ereszt ki az ételre és mikor az étel feloldódik a nyálában, akkor felszívja. Te már láttad a légynek a nyelvét mikor kidugta? — (Lerajzolja a táblára.) T. Helyes. A légy nyelve hosszukás és a végén széles, lapos bunkóban végződik. Hát még mit láttok a fejen? — A tapogatóját. T. Ugyis lehet nevezni azt a két kis pálcikát, mert tapintásra is szolgálnak. Csápoknak szoktuk azokat nevezni. Ezekkel szaglászik is egyuttal a légy, mert neki nincsen orra. Nézzük most meg a torát. Hány darabból áll? — Egy darabból. T. Nézd csak meg a hasi oldaláról. Itt van ez a kis kézi nagyító, nézd meg vele jól! — Három részből áll. T. A többiek is nézzék meg a nagyítóüveggel. (Megtörténik.) — Igen, három részből áll. T. Ezeket a részeket, mivel olyan az alakjuk, mint ennek a gyűrűnek, amit most lehuzok az ujjamról, torgyűrűnek nevezzük. Mi van mind-egyik torgyűrűnek az alsó oldalán. — Egy pár láb. T. Van-e az első torgyűrű hátoldalán valami? — Nincs. T. Hát a második torgyűrűén? — Két szárny. T. És a harmadik torgyűrűén? — A két bille. T. Mire valók a lábai, mire a szárnyai? — A lábaival jár, a szárnyaival repül. T. Hallani-e ha repül? — Igen, zümmög. T. Milyen a szárnya? — Vékony és vonalak vannak benne. T. Olyan vékony, hogy át is látni rajta. Azokat a vonalakat ereknek nevezzük. De azokban nem folyik vér, csak azért hívjuk őket ereknek, mert úgy futnak benne végig, mint a levélben az erek. Hány darabból áll egy-egy szárny? — Egy darabból. T. A lábai is egy darabból állnak? — Azok sok darabból vannak. T. Hogy tud velök a falon fölfelé mászni. — A karmaival. T. Nézzétek csak meg a lába végét, van-e karma? — Nincsen. T. Nincs bizony. Hadd lássam most fiuk, melyiktek tudja ezt a ceruzavédőt az ajkára tapasztani, hogy le ne essen? (Az egyik megteszi.) Most ide figyeljétek. A légy

lábai a végükön kissé kiszélesednek s mindegyiken van egy kis tölcseréalaku üreg. Így ni. (Lérajzoló). Ezzel a tölcserrel ugyanazt teszi, amit mi most a ceruzavédővel. Egyiket a másik után oda-szorítja a falra, majd váltogatva megint elengedi. Így aztán nemcsak fölfelé tud mászni, hanem a mennyezeten is tud járkalni. Hány darabból van a potroha és milyen színű? — Több darabból áll és kék színű.

2. b) *Összefoglalás. (Összes testi tulajdonságok.)*

B) *Fejlődés.*

a) *Az eddig tanult állatok fejlődése.*

T. Úgy születik és úgy fejlődik a légy, mint az eddig tanult állatok? — Nem. T. Hogyan születnek az emlős állatok? — Elevenen és tejjel táplálják a gyermekeiket. T. Hát a madarak? — Tojásból bújnak ki. T. És a békák, meg a halak? — Azok petéből lesznek.

b) *A légy fejlődése.*

T. A légy is petéből lesz, de ez a pete olyan picike, hogy alig lehet látni. Mindjárt nagy légy lesz a petéből? — Nem lesz mindjárt légy. Előbb lárva lesz. T. Jól van. A légy a petéit a húsba rakja, ott kis kukac kel ki belőle. A kukac hússal táplálkozik és ha elég nagyra nő, akkor bebábozódik. Báb lesz belőle. Tud-e akkor mozogni? — Nem tud. Akkor majdnem olyan, mintha halott volna. T. Nem halott akkor úgy-e, csak nem látjuk mozogni. Belül azonban él még s bizonyos idő múlva kibújik belőle a szárnyaló s a hat lábbal bíró légy.

c) *Az átalakulás fogalma.*

T. Mindjárt hasonlít a légy a szüleihez, mikor megszületik? — Nem. Csak mikor a bábból légy lesz. T. Az emlős állatok és madarak sem hasonlítanak mindjárt? — Azok mindjárt hasonlítanak a szüleihez. T. És a békák? — Azok sem hasonlítanak. Először lesz a békaporonty, amelyik vízben él s csak aztán a béka. T. Mivel a légy nem hasonlít mindjárt a szüleihez, hanem előbb kukac, majd báb lesz és csak azután lesz légy, róla is, ép úgy, mint a békáról, azt mondjuk, hogy átalakul, átalakulással fejlődik.

d) *A rovar fogalma.*

T. De nemcsak a légy, hanem a hozzá hasonló más állatok is átalakulással fejlődnek. Mondjatok ilyen állatokat. — Szúnyog, méh, cserebogár, szarvasbogár, lepke, szöcske stb. T. Mindazokat az állatokat, amelyeknek a teste épen úgy, mint a légyé, három

részből: fej, tor és potrohából áll, három pár lábuk van és átalakulással fejlődnek: rovaroknak nevezzük. Mondjatok rovarokat. — Szúnyog, méh, darázs, bogarak, lepkék, szitakötő stb. T. A béka is átalakulással fejlődik. Rovar-e a béka? — Nem rovar, mert nem áll fej, tor és potrohából és nincsen három pár lába és szárnya sincsen.

IV. Összefoglalás.

(Leírás, a test tagolódása, fejlődésmenet, az átalakulás és rovar fogalma.)

V. Alkalmazás.

T. Szabad-e az ételt lefödetlenül hagyni a tányérban? — Nem. Mert a legyek petét raknak bele és a kukac kikel benne. T. A légy sokszor a szemétre száll és onnan piszkot visz a cukorra, ételre, stb., sőt az is megesik, hogy betegek leszünk, ha olyan ételt eszünk, amire a légy rászállt. A légy főképen azért veszedelmes, mert betegségeket terjeszt. Az ételeket tehát le kell takarni és a legyeket pusztítani kell. — Légycsapóval. T. Nem légycsapóval, mert akkor piszkos lesz a fal, hanem légypapírral, amire ráragad a légy.

Dr. Lőrincz Jenő.

Földrajz.

Tervezet.

A tanítás anyaga: a Tisza.

Osztály: a népiskola IV. osztálya.

A tanítást megelőző ismeretek. A gyermekek végig utaztak a Dunán, megfigyelték folyása irányát, megfigyelték azokat a földterületeket, melyeken végigfolyik, megismerték a jobbról-balról beleömlő mellékfolyókat s elérkeztek Titelig, ahol a Tisza beleömlését szemlélhetik.

a) *Előkészület.*

Az anyagkiválasztás. A Tiszához érkeve, a csak kissé gondolkodó tanítónak is észre kell vennie, hogy bár a Dunának ugyanolyan mellékfolyójával áll szemben, mint aminőket eddig megismertetett, mégis a Tisza bizonyos tekintetben az eddigiéknél többet kíván a tanítótól. Melyik azon szempont, mely a Tisza tanításánál ezt a bizonyos megkülönböztetést kívánja?

A földrajztanítás alapját képező hármas elv, a hasznosság, az

eszméltetés s az érdekesség elvének minden tanításunkban benne kell lennie. Az érdekesség elve főleg az anyag kiválasztását célozza, míg a hasznosság és eszméltetés már sok tekintetben összefüggvén, methodikai eljárást jelent.

A Tiszánál különösen előtérben áll az érdekesség elve. Miért érdekli a tanulót, tanítót egyaránt *különösen* a Tisza? *Mert a Tiszának valamely különös varázsa van.* Ez a varázs az, amely megihlette a költőt, mikor a Tiszát megénekelte, ez a varázs az, mely kifejeződik ama számtalan népdalban, mely a nép ajkán született s a tiszaparti pásztorfurulyáról szállt messze-messze, ez a varázs az, mely legnagyobb festőművészeinket, Mészölyt, Böhm Pált megihlette, hogy a Tiszapart csodálatos egyszerűségében rejlő végtelen bájat ecsetjükkal megörökítsék s ez a varázs ihlesse meg a tanító-művészt is, hogy tanítása nyomán felébressze a gyermekek lelkében azt a ragaszkodó szeretetet, amivel a magyarság bizonyos tekintetben érdem nélkül ragaszkodik ehhez a szeszélyes, rakoncátlan, de minden ízében *magyar* folyóhoz.

S amikor a tanítást megelőzőleg e gondolatokkal foglalkozom, magától kialakul tanításom kettős célja, a *tárgyi és pedagógiai* cél.

A *tárgyi* cél azt kívánja, hogy ismerje meg a gyermek a Tiszát, mint új földrajzi objektumot. Térképe segélyével keresse meg a folyó eredetét. Kísérje útjában a hegyek között, majd a síkságon. Figyelje meg folyásának eredetétől Csap városáig terjedő nyugati és északi, majd Szolnokig délnyugati s Titelig tartó déli irányát. Tudásának megrögzítéséül készítse el a Tisza folyását rajzban vagy agyagmunkában. Az eszméltetés felhasználásával ismerje meg a Tisza hasznát. Ismerje meg azokat az előnyöket, amiket a *szelid* Tisza nyújt a környékén lakóknak. De ismerje meg a haragos Tiszát... „Zúgva, bögve törte át a gátot“... s ugyanakkor ismerje meg az ész munkáját, mellyel az ember *uralkodik* e szeszélyes folyón.

S mikor mindezt megismerte a gyermek s mikor az eddigi tanítás különös melegéből önkénytelenül kiérzi azt a szeretetet, mellyel a tanító a Tiszát ismerteti, akkor következik a *pedagógiai* cél, mely a gyermeknek a *miénkhez* való ragaszkodásában, a *miénknek* a megszeretésében az ő hazafias érzésének nevelésében fog kifejeződni. — Miért szeretjük mi a Tiszát? Ez a különös szeretet talán őseinktől szállt apáról fiúra. Erdeink adták nekik a vadat, a Tisza a halat. A mi hazánkban születik, itt hal meg. Hazánk szívéen, a legmagyarabb vidéken kanyarog végig. Körülötte terül el a végte-

len róna az ő pipacsos tájaival s aranykalással ékes téreivel. Ott még látható a halász- és pásztorélet minden poézisével. Ott terem a magyar nóta: „Tisza partján halász legény vagyok én!“ S ez a sok érzés fejeződik ki azon nem ok nélküli mondásban: „Ki a Tisza vizét issza, vágyik annak szive vissza!“ Szeretjük a Tiszát minden erényével, minden hibájával, mert a *legmagyarabb folyó*.

S ha a tanító érzi, hogy igaz hangulatot tudott teremteni, fel tudta ébreszteni a gyermekek lelkében azt a szeretetet, amit a Tisza iránt annak poézise támaszt s amit pedagógiai célul tűzött ki, fejezze be a támasztott hangulat közepette tanítását egy szép, megfelelő szövegű dal eléneklésével.

Míg a tárgyi tudást célzó rész természetesen megköveteli a maga szemléltetését s míg pl. képben bemutatjuk a tutajozást, a gőzhajózást, a vizi malmot stb., a pedagógiai célhoz legjobb egy művészalkotta kép reprodukciója, egy tiszaparti halászcenátet ábrázoló kép, vagy egy füzes rész vagy valami, amiből kiérzik a poézis. (Képeslevelező-lapot könnyen szerezhetünk.) Ennek a képnek a szemléléséhez fűződjék azután a tanító magyarázó szava, de olyképen, hogy ne csak a kép, hanem a tanító beszéde is sok szeretetet ébresztő és hangulatot keltő legyen. (Egy ilyen gondolatokon felépített tanítás folytatása lehetne egy megfelelő tárgyú művészi kép olyanféle tárgyalása, aminőre a szeptemberi számban reámutattam.)

Ime a tárgyi tudás mellett mennyi nevelői hatást tud biztosítani a pedagógiai cél helyes megvalósítása.

A tanítás további elmélyítésére szolgál azután a koncentráció alapján a legközelebbi olvasmánytárgyalás alkalmával egy megfelelő költemény vagy olvasmány tárgyalása, az énekórán pedig annak az éneknek a betanítása, melynek eléneklésével a tanító tanítását befejezte.

Az alkotó munkával való foglalkoztatásra önmagától kínálkozik valamely tiszaparti jelenet ábrázolása.

Ezen előkészület alapján készült tervezet a következő.

b) Tervezet.

1. Előkészítés.

- a) Kapcsoló ismétlés. (Az előzmények számonkérése.)
- b) Érdeklődés felkeltése.
- c) Célkitűzés.

II. Tárgyalás.

a) A Tisza bemutatása :

1. Utazás térképen forrásától torkolatáig.
2. Folyása három főirányának megfigyelése.
3. A megfigyelt dolgok grafikai ábrázolása. (Részlet-

összefoglalás.)

b) A Tisza jelentősége :

1. Halászat.
2. Tutajozás, hajózás vizimalmok.
3. A haragos Tisza. (Védekezés. Az emberi ész hatalma.)

c) A Tisza mint magyar folyó :

1. Nálunk ered és torkollik.
2. Az ország szívéen, a Nagyalföldön megy végig.
3. Környéke a tiszta magyar faj lakóhelye.

III. Begyakorlás.

a) Összefoglalás.

b) Nevelői hatás biztosítása :

1. A Tisza poézisa.
2. A tanító éneke. (Pl. Tisza partján halászegény

vagyok én !)

U. A.

Üzenet.

Többeknek. A beküldött cikkeket megkaptuk s alkalmilag közöljük. Miután a lap a háborus viszonyok dacára is megjelenik, a beígért cikkeket is szívesen vesszük.

Hátralékos előfizetőinket tisztelettel kérjük, hogy az előfizetési összeget, miután dr. Novy Ferenc tanár, pénztáros háboruban van, Dékány Mihály tanár címére (Budapest, VI., Felsőerdősor 3.) szíveskedjenek küldeni.